

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

توسعه و تقویت بنیه تحقیقاتی در آموزش و پرورش: سیمای آینده در نگاهی به گذشته

سرمقاله

آنگاه

در حقیقت این سخن حکیم و فیلسوف شهیر [نام پنهان] کانت، که آموزش و پرورش از جمله پیچیده‌ترین ابداعات بشری است تردیدی وجود نداشته و این حقیقت رفته‌رفته به صورتی نمایان و عریان گشته که به مرز اموری که تصور آنها باعث تصدیق است، نزدیک می‌گردد. پیچیدگیها و ظرافتهای تعلیم و تربیت نشأت یافته از سازمان وجودی نوع انسان از یک سو و دامنه فراگیر و مملو از تنوع آن از سوی دیگر سبب گردیده است، نظامهای آموزش و پرورش علی‌العموم با مسائل و مشکلات عدیده‌ای مواجه شوند. بدین جهت توجه افکار عمومی دنیا به ویژه در دهه‌های اخیر به گونه‌ای بسیار جدی‌تر به این رکن از نظامهای اجتماعی معطوف گشته است.

صاحبان اندیشه و خرد از جمله لوازم قطعی برخورد با بحران کنونی و خروج از آن، را آوردن به تحقیقات و طراحی سیاستها و راهبردهای آموزشی و تربیتی مبتنی بر یافته‌های تحقیقاتی قلمداد می‌کنند. به عبارت دیگر تصور حل مشکلات و رفع تنگناها براساس آزمون و خطا، و بدون بهره‌گیری از نتیجه مطالعات و تحقیقات اصولی، تصویری ساده‌لوحانه و خلاف واقع بوده و جز تشدید بحران نمره دیگری به بار نخواهد آورد.

بدین خاطر است که تقویت بنیه تحقیقاتی نظام آموزش و پرورش می‌بایست به عنوان یکی از خطوط بررنگ حرکت و محور تغییر و تحول مطمح نظر قرار گیرد و برنامه‌ریزیهای لازم برای نیل به این مقصود به منزله یک هدف واسطه‌ای انکارناپذیر از اولویت

ویژه‌ای برخوردار گردد. با جزمیت و قطعیت باید اعلام نمود که، خوشبختانه جندی است به گونه‌ای روشنتر از پیش طلیعه‌های بیدایش باوری این چنین در سطوح بالای هرم مدیریت وزارت آموزش و پرورش پدیدار گشته که می‌تواند آینده‌ای متفاوت را در چشم‌انداز تعلیم و تربیت کشور نوید بخشد.

در سرمقاله شماره ۱ سال ۱۳۶۸ در باب اقداماتی که بایستی به منظور توسعه و تقویت بنیه تحقیقاتی وزارت آموزش و پرورش برداشته شود سخن گفتیم. اشاره شد که مقدم‌ترین گام یا اقدام پیش نیاز همان تقویت فرهنگ تحقیق و پژوهش در کلیه سطوح آموزش و پرورش و به ویژه در میان مدیران و مسئولان است. آنچه که امروز در این خصوص می‌توان بیان داشت، دستیابی به یک توفیق نسبی در این زمینه است که نقش مؤثری در هر چه مطمئن‌تر برداشتن گامهای بعدی نیز داشته، گامهایی که در سرمقاله سال گذشته برشمردیم و اینبار نگاهی مجدد به آنها خواهیم افکند.

تعمین سیاستها و جهت‌گیریهای تحقیقاتی به عنوان دومین گام ضروری ذکر گردیده بود. این امر خطیر از جمله مسئولیتهای شورای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش قلمداد شده که پیش از این هرگز توجه جدی بدان مبذول نشده بود. تلاشهای بسی‌وقفه کمیسیون تخصصی شورا در طی ماهها منجر به تهیه پیش‌نویسی با نام «عناوین و اولویتهای تحقیقاتی» گردید که متعاقباً در شورای تحقیقات بسا اعمال اصلاحاتی به تصویب رسید. در تعیین عناوین تحقیقاتی که ناظر به شناسایی کامل و احصای کلیه زمینه‌های تحقیقاتی در حوزه آموزش و پرورش بود، ابتدا آموزش و پرورش رسمی از آموزش و پرورش غیررسمی تمیز داده شده و در دو بخش مسجرا عناوین تحقیقاتی هر یک تعیین شده است.

در بخش آموزش و پرورش رسمی، ۷ رکن اساسی نظام به شرح ذیل مبنای تقسیم‌بندی قرار گرفته است: اهداف آموزش و پرورش، برنامه‌ها و محتوای آموزشی، دانش‌آموز، معلم، مدیریت، سازمان، بودجه، فضا، تجهیزات، امکانات آموزشی و بالاخره ارزشیابی بازدهی نظام آموزش و پرورش. بخش آموزش و پرورش غیررسمی نیز در واقع به تبیین عناوین و موضوعات تحقیقاتی مربوط به سوادآموزی و آموزش بزرگسالان می‌پردازد.

به دنبال این اقدام و در تکمیل آن، اولویتهای پژوهشی با توجه به اهمیت مسائل از یک سو و گستردگی آنها از سوی دیگر، از طریق تعیین سهم هریک از اعتبارات تحقیقاتی آموزش و پرورش به ترتیب

ذیل تعیین شد:

- الف: تعمیم آموزش همگانی ۳۰٪
- ب: افزایش کارآیی درونی نظام آموزشی ۲۵٪
- ج: افزایش کارآیی برونی نظام آموزشی ۲۵٪
- د: افزایش کارآیی نظام یاددهی - یادگیری ۱۰٪
(برنامه‌های درسی)

ه: بررسی چگونگی افزایش امکانات و ظرفیت نظام آموزش

و پرورش ۱۰٪

یادآوری این نکته ضروری است که تعیین اولویتهای تحقیقاتی امری مستمر و جاری شمرده می‌شود که در اثر گذشت زمان و در پرتو تغییراتی که در نظام آموزشی به وقوع خواهد پیوست، هرازچندگاه مورد تجدیدنظر قرار خواهد گرفت.

بهر تقدیر، انتظار می‌رود با محقق شدن این شرط ضروری، بیش از پیش شاهد مشارکت پژوهشگران و به ویژه جسامعه علمی دانشگاهی در انجام پژوهشهای مرتبط با مسائل مبتلا به نظام آموزش و پرورش کشور باشیم.

تأمین و تربیت نیروی انسانی مورد نیاز به عنوان سومین گام در تعقیب این هدف مطمح‌نظر قرار گرفت. خوشبختانه شورای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش از بدو تأسیس با بصیرت کافی با موضوع برخورد نموده و گامهای شایان توجهی نیز برداشته است. دوره‌های آموزش کوتاه مدت که در تابستان سال ۱۳۶۸ برای اولین بار و به صورت محدود اجرا گردید، اکنون در سطح گسترده‌تری با استفاده از برنامه‌های تکامل یافته‌تر به مرحله اجرا درآمده است. لیکن از آنجا که آهنگ رشد نیروی انسانی آگاه و کاردان، همبستگی تام با آهنگ رشد فعالیتهای تحقیقاتی دارد، ضرورت اندیشیدن تدابیری که منجر به توسعه کمی و کیفی برنامه‌های آموزشی گردد به شدت احساس می‌شود. بدین منظور در نظر است، با طراحی برنامه‌های نوینی از طریق جلب مشارکت فعالانه استانها در اجرای این دوره‌ها تا پایان برنامه اول توسعه، حداقل ۴۰۰۰ نفر تحت پوشش این آموزشها قرار گیرند. در این صورت معضل فقدان نیروی انسانی اهل تحقیق به طور قابل ملاحظه‌ای تخفیف پیدا خواهد کرد.

تردید نیست که دمیدن روح تحقیقات در کالبد نظام آموزش و پرورش کشور علاوه بر ضرورت توجه به نیروهای بالقوه داخلی و تلاش به منظور ارتقای سطح آگاهیها و مهارتهای آنان، مستلزم استفاده از ظرفیت بالفعل برون سازمانی نیز می‌باشد. در این میان

اعضای هیأت علمی دانشگاهها از موقعیت خاصی برخوردار می‌باشند که لازم است از وجود ایشان بیش از پیش بهره گرفته شود. برای نیل به این مقصود و به ابتکار وزارت آموزش و پرورش جندی پیش‌نستی با حضور کلیه اعضای هیأت علمی دانشکده‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاههای تهران و مسئولان طراز اول این وزارت برگزار شد، و کوشش گردید تا با شناخت علل و عوامل مؤثر در سردی روابط فیما بین، زمینه‌های لازم برای توسعه و تقویت اینگونه همکاریها به نحو بارزتری فراهم شود.

در دنباله مطالب ناظر به تأمین و تربیت نیروی انسانی اضافه کردیم که آموزش و پرورش تا تبدیل شدن به یک نهاد پرجاذبه برای جذب محققان و متخصصان نباید از پای بنشیند. گفتیم که به منظور ایجاد چنین تحولی اقدامات عدیده‌ای باید انجام پذیرد که از مهمترین آنها می‌توان به تأسیس انستیتوی تحقیقات آموزشی اشاره نمود. تأسیس مرکز تحقیقات آموزشی در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی که به دنبال تجدیدنظر در ساختار تشکیلاتی سازمان و به منظور جبران کاستیهای گذشته در زمینه تحقیقات، با به عرصه وجود گذاشته است، در واقع خشت اولی است که با توجه به چنین چشم‌اندازی طراحی شده و در آینده خواهد توانست به یک مؤسسه پژوهشی تمام عیار میل کند.

فراموش نکنیم که ظرفیت استفاده از وجود اعضای هیأت علمی علاوه بر مهیا بودن شرایط و زمینه‌ها در وزارت آموزش و پرورش، از ناحیه دیگری نیز در معرض تحدید قرار دارد که به موضوع تشکل و سازماندهی ایشان بازمی‌گردد، چرا که اصولاً تشکیلات و سازماندهی نقش مؤثری در افزایش توان و کارایی هر گروهی ایفا می‌نماید. متأسفانه تاکنون اعضای هیأت علمی در رشته علوم تربیتی و رشته‌های مشابه از هیچگونه تشکلی برخوردار نبوده‌اند و لذا آنچنان که باید در ایفای رسالت خطیر خود از جمله ارائه خدمات مؤثر به نظام آموزش و پرورش و به ویژه در زمینه‌های تحقیقات و برنامه‌ریزی توفیق چشمگیری نداشته‌اند. تأسیس انجمن ایرانی تعلیم و تربیت که به تازگی به تصویب شورای انجمن‌های علمی وزارت فرهنگ و آموزش عالی رسیده است می‌تواند حقیقتاً نویدبخش تولد ظرفیت مضاعفی در خدمت پژوهشهای آموزشی باشد. برطرف ساختن کمبود اعتبارات پژوهشی وزارت آموزش و پرورش نیز به عنوان گام چهارم در این فرایند مورد توجه قرار گرفت. خوشبختانه بودجه تحقیقاتی سال ۱۳۶۹ نسبت به سال گذشته با

افزایش درخور توجهی مواجه بود که انتظار می‌رود با تدابیر نوینی که در باب تصویب، تأمین اعتبار و نظارت بر کیفیت اجرای پروژه‌ها اندیشیده شده است، به نتایج سودمندی منجر شود. امید است عملکرد تحقیقاتی سال ۱۳۶۹ بیانگر این حقیقت باشد که توان جذب اعتبارات تحقیقاتی در وزارت آموزش و پرورش به مراتب از سنوات گذشته فزونتر شده و به موازات رشد این توانمندیها شاهد رشد اعتبارات مربوطه نیز باشیم.

بالاخره، آخرین گام فراهم ساختن زمینه‌های بهره‌گیری از یافته‌های تحقیقاتی در تصمیم‌گیریها و سیاست‌گذاریها شناخته شد. هرچند که در این باب سخن برای گفتن فراوان است لیکن به واسطه رعایت اختصار و ایجاز، تنها به این نکته اشاره می‌شود که شورای تحقیقات در صدد است قبل از هر اقدام، با انجام پژوهشهایی به تعیین میزان واقعی استفاده از یافته‌های تحقیقاتی و شناخت دقیق علل و عوامل مؤثر در عدم به کارگیری آن مبادرت ورزد تا از این رهگذر بتوان با بصیرت بیشتری با این معضل مقابله نمود.

هرچند که کلام به درازا انجامید، لیکن ضروری می‌نمود خوانندگان محترم فصلنامه به گونه‌ای مختصر در جریان اموری که در فاصله نگارش سرمقاله شماره ۱ سال ۶۸ تا این شماره اتفاق افتاده است قرار گیرند و اطمینان یابند که به حول و قوه الهی و با یاری و معاضدت کلیه دردمندان و درآشنایان آموزش و پرورش، طلیمه‌های سیر به وضع مطلوب متجلی و تا رسیدن به سرمستزل مقصود، دنبال خواهد شد.

سردبیر

شعبه‌پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی